

س‌ترهای تاریخی عدالت‌ترمیمی

از حقوق‌کیفری ایران

نویسنده :

نقیسه جلالی

بسترهای تاریخی عدالت ترمیمی در حقوق کیفری ایران

سرشناسه	جلالی، نفیسه، ۱۳۶۳ -
عنوان و نام پدید آور	بسترهای تاریخی عدالت ترمیمی در حقوق کیفری ایران / نویسنده نفیسه جلالی.
مشخصات نشر	گرگان: تنعیم، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	ط، ۲۳۲ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۴۱۳-۲۴-۱
درست نویسی	فایا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۲۰۳: همچنین به صورت زیر نویس.
موضوع	عدالت ترمیمی -- ایران
موضوع	عدالت ترمیمی
موضوع	اجرای عدالت کیفری -- ایران
موضوع	عدالت اجتماعی -- ایران
رده بندی کنگره	HV۸۶۸۸/ج۸ب۵ ۱۳۹۴
رده بندی دیویی	۶۸/۳۶۴۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۴۰۴۸۳۱۶

نویسنده:	نفیسه جلالی.....
نام اثر: بسترهای تاریخی عدالت ترمیمی در حقوق کیفری ایران	
طراحی جلد و صفحه آرایی:	مجتبی خشنود.....
نشر:	تنعیم / مجتبی خشنود ۰۹۳۵۳۷۸۴
نوبت چاپ:	اول.....
چاپ:	
مشخصات ظاهری:	 ۳۲ ص
قطع:	
شمارگان:	 ۵۰۰
شماره شابک:	 ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۱۳-۲۴-۱
قیمت:	 ۱۵۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
دیباچه.....	۱
مقدمه.....	۳
فصل اول.....	۵
عدالت ترمیمی، مفاهیم، عفا، فرایند و تحولات تاریخی.....	۵
مبحث اول) معرفی عدالت ترمیمی، تاریخچه و اشکال مختلفه آن.....	۶
گفتار اول) تاریخ شکل‌گیری عدالت کیفری.....	۶
بند اول) عدالت سزادهنده.....	۸
الف) مبانی فلسفی عدالت سزادهنده.....	۱۰
ب) انتقادات وارد بر اندیشه‌ی سزادمی.....	۱۳
بند دوم) عدالت بازپرورانه.....	۱۴
بند سوم) عدالت توزیعی.....	۱۶
گفتار دوم) مراحل عدالت ترمیمی.....	۱۶
بند اول) عدالت کیفری بزه دیده مدار (مفهوم مضیق).....	۱۶
بند دوم) عدالت ترمیمی (مفهوم موسع).....	۱۷
گفتار سوم) اشکال عدالت ترمیمی.....	۱۸
بند اول) ادرون سیستمی یا قضایی و پلیسی.....	۱۸
بند دوم) عدالت ترمیمی تفویضی و انتقالی.....	۱۸
بند سوم) عدالت ترمیمی کاملاً جامعه‌وی و مردمی.....	۱۸
گفتار چهارم) مفهوم عدالت ترمیمی.....	۱۸
گفتار پنجم) تاریخچه‌ی عدالت ترمیمی.....	۲۴
بند اول) جلوه‌های عدالت ترمیمی در دوران باستان.....	۲۸

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲۸	الف) نحوه مطالعات تاریخی
۲۹	ب) محور بودن جبران خسارت
۳۰	ب) گسترش روزافزون نقش دولت
۳۲	بند دوم) جریه‌های عدالت ترمیمی در دوران معاصر
۳۲	الف) اشخاص و فصل اختلاف‌ها به روش آفریایی اوبنتا
۳۳	ب) شیوه مائوری‌ها، سفیدپوست در نیوزلند
۳۴	ب) برخی شیوه‌های رایج در بین اقوام ایرانی
۳۵	بند سوم) تفاوت الگوهای باستانی و الگوهای جدید
۳۷	مبحث دوم) ارزش‌ها و اهداف عدالت ترمیمی
۳۷	گفتار اول) ارزش‌های عدالت ترمیمی
۳۷	بند اول) اصالت روابط شخصی
۳۸	بند دوم) جبران
۳۹	بند سوم) بازپذیری
۴۰	بند چهارم) مشارکت
۴۲	گفتار دوم) رویکردهای عدالت ترمیمی
۴۳	بند اول) رویکرد عدالت ترمیمی به بزه‌دیدگان
۴۳	بند دوم) رویکرد عدالت ترمیمی به بزه‌کاران
۴۵	نیازهای بزه‌کاران از عدالت
۴۵	بند سوم) رویکرد عدالت ترمیمی به جامعه محلی
۴۶	نیازهای جامعه محلی از عدالت
۴۸	گفتار سوم) عناصر عدالت ترمیمی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴۸	بند اول (اول طلبانه بودن)
۴۹	بند دوم (اظهار حقیقت)
۴۹	الف (اظهار حقیقت از طرف بزهکار)
۵۰	ب (اظهار حقیقت از طرف بزه دیده)
۵۰	پ (اظهار حقیقت از طرف گواهان و مطلعان)
۵۱	بند سوم (ارود در رویی)
۵۳	بند چهارم (توافق)
۵۵	الف (محدوده توافق)
۵۶	ب (آگاهی از حقوق قبل از رسیدن به توافق)
۵۷	پ (استکست در توافق)
۵۸	بند پنجم (حمایت)
۶۰	بند ششم (غیر علنی و محرمانه بودن)
۶۲	مبحث سوم (گونه‌های عدالت ترمیمی و انتقادات وارد بر آن)
۶۳	گفتار اول (گونه‌های عدالت ترمیمی)
۶۳	بند اول (گونه ناب خواه)
۶۴	بند دوم (گونه بیشینه خواه)
۶۶	بند سوم (سنجش دیدگاه ناب خواهان و بیشینه خواهان)
۶۸	گفتار دوم (انتقادات وارد بر عدالت ترمیمی)
۶۸	بند اول (عدم تناسب میان جرم و واکنش اتخاذی)
۶۹	بند دوم (فقدان بازدارندگی تدابیر ترمیمی)
۷۰	بند سوم (استفاده از بزه دیدگان به نفع بزهکاران)

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
بند چهارم) عدم توازن قوا در عدالت ترمیمی	۷۰
گفتار اول) میانجیگری	۷۳
بند اول) اهداف میانجیگری	۷۳
۱) اهداف میانجیگری کیفری در قبال بزه دیده	۷۴
۱-۱) به رسمیت شناختن جایگاه بزه دیده در نظام عدالت کیفری	۷۴
۱-۲) ایجاد فرصت مناسب برای التیام روانی	۷۴
۱-۳) ترمیم خسارت بزه دیده	۷۴
۱-۴) پیشگیری از قربانی دوباره بزه دیده	۷۵
۲) اهداف میانجیگری کیفری در قبال بزهکار	۷۶
۲-۱) تقویت حس مسئولیت پذیری بزهکار	۷۶
۲-۲) بیان احساسات و همدردی با بزه دیده	۷۶
۲-۳) مشارکت بزهکار در ترمیم اختلال ناشی از جرم در ارتباط اجتماعی	۷۶
۲-۴) باز اجتماعی نمودن و جامعه پذیری دوباره بزهکار	۷۶
۲-۵) آشتی و مصالحه با بزه دیده و جامعه	۷۷
۲-۶) احتمال منفعت شدن بزهکار از گذشت بزه دیده	۷۸
بند سوم) فرایند میانجیگری	۷۸
مرحله اول) اخذ یا ارجاع پرونده	۷۹
مرحله دوم) آمادگی برای میانجیگری کیفری	۷۹
مرحله سوم) میانجیگری	۸۰
مرحله چهارم) پی گیری	۸۰
گفتار دوم) نشست	۸۲

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۸۲	گفتار اول (تاریخچه‌ی نشست)
۸۴	بند دوم (هفت اصل در برنامه نشست)
۸۶	گفتار دوم (روش‌های اجرای برنامه نشست)
۸۶	گفتار سوم (حلقه‌ها یا محافل)
۸۷	بند اول (تاریخچه‌ی حلقه‌ها یا محافل)
۸۸	بند دوم (نحوه‌ی اجرای مراحل، لقه‌ها و محافل)
۸۹	گفتار سوم (اصول و اهداف، اصول حلقه‌ها یا محافل)
۹۰	گفتار چهارم (هیئت‌های ترمیمی، انعام محلی)
۹۱	بند اول (فرایند و اهداف)
۹۳	فصل دوم
۹۳	بسترهای تاریخی، دینی و فلسفی سیاست جنایی مشارکتی و علل، موانع و کاهش مشارکت مردمی
۹۳	مبحث اول (بسترهای تاریخی سیاست جنایی مشارکتی به عنوان مولفه اساسی ترمیمی)
۹۴	گفتار اول (میراث شرقی مشارکت مردمی)
۹۴	بند اول (یادی از تمدن‌های میان رودان)
۹۶	بند دوم (آیین صلح‌جویی در میان مردمان هند و چین باستان)
۹۶	الف (هند)
۹۷	ب (چین)
۹۸	گفتار دوم (میراث یونانی سیاست جنایی مشارکتی)
۹۹	گفتار سوم (آیین صلح‌جویی ایرانیان باستان)
۱۰۰	بند اول (ریشه‌های دادگستری غیر رسمی در میان مآدها)

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
بند دوم (نظام قضایی شورایی و میانجی‌گری در میان یارسانها)	۱۰۱
بند سوم (مجلس ریش سفیدان (مهستان) در دوره اشکانی)	۱۰۲
بند چهارم (ادآوری در عهد ساسانیان)	۱۰۳
مبحث دوم (جلوه‌ها و بسترهای دینی و فلسفی در سیاست جنایی مشارکتی)	۱۰۵
گفتار اول (جلوه‌ها و بسترهای دینی)	۱۰۵
بند اول (ادارسی و مشارکتی در آیین کلیمیان)	۱۰۶
بند دوم (برادری و احسان در آیین پیشگیرانه عیسوی)	۱۰۶
بند سوم (میانجی‌گری در آیین زرتشت)	۱۰۷
گفتار دوم (جلوه‌ها و بسترهای فلسفی)	۱۰۹
بند اول (فیلسوفان یونان و روم باستان)	۱۰۹
بند دوم (فیلسوفان قرون وسطی)	۱۱۰
مبحث سوم (علل کاهش و موانع مشارکت مردم در سیاست در مشارکتی ایران)	۱۱۳
گفتار اول (علل کاهش اقبال مردم به محاکم رسمی)	۱۱۵
گفتار دوم (موانع مشارکت مردمی در سیاست جنایی ایران)	۱۱۹
بند اول (موانع تاریخی سیاسی در عهد باستان)	۱۱۹
بند دوم (موانع تاریخی سیاسی پس از اسلام)	۱۲۳
بند سوم (موانع تاریخی سیاسی از دوره مغول تا دوره صفویه)	۱۲۴
الف (دیوان حکمیت)	۱۲۵
ب (دیوان یارغو)	۱۲۵
ج (قضاوت امیر اولوس)	۱۲۵
بند چهارم (موانع تاریخی سیاسی از دوره صفویه تا انقلاب مشروطه)	۱۲۶

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳۰	بند پنجم (موانع مشارکت از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی)
۱۳۰	الف (موانع مشارکت در نهضت مشروطیت)
۱۳۳	ب (موانع مشارکت در عهد حکومت پهلوی)
۱۳۳	۱ (دوره‌ی پهلوی اول)
۱۳۴	۲ (دوره پهلوی دوم)
۱۳۷	فصل سوم
	نیمه‌نگاهی بر انواع مجازات‌های رسمی و غیر رسمی و ساز و کارهای عدالت‌ترمیمی در بستر تاریخ
۱۳۷	حقوق کیفری ایران
۱۳۸	مبحث اول (شیره‌های حل اختلاف در میان ارباب عشایر)
۱۴۰	گفتار اول (آیین فصل در عشایر خوزستان)
۱۴۱	بند اول (معنای لغوی و اصطلاحی فصل)
۱۴۱	بند دوم (مراحل انجام فصل)
۱۴۱	الف (شروع فصل)
۱۴۲	ب (اقدامات میانجیگری و استمهال)
۱۴۲	ج (انجام و فرجام فصل)
۱۴۳	د (عطوره)
۱۴۴	هـ (ارگه یا اطبر)
۱۴۴	و (شاذ و فک‌الرایه و عگبه)
۱۴۵	ی (نهوره)
۱۴۶	ن (افراضه یا داوری)
۱۴۷	بند سوم (اقسام فصل)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۴۷	الف (فصل فتل
۱۴۸	ب (فصل تجاوز
۱۴۹	ج (فصل زنا
۱۴۹	د (فصل زانی
۱۵۰	هـ (فصل اهاد
۱۵۰	و (فصل ضرب و سرح
۱۵۱	ی (فصل نعدی به پندم دحل)
۱۵۱	ن (فصل فحش و ناموسا (برو)
۱۵۱	ک (فصل سرقت
۱۵۲	گ (فصل دیه حیوانات
۱۵۲	ل (نشت ها با حلقه های فصل
۱۵۵	گفتار سوم است های قوم بلوچ
۱۵۵	بند اول (دیوان
۱۵۶	بند دوم (پتر در بین بلوچ ها
۱۵۷	الف (آغاز پتر
۱۵۷	ب (ایان و فرجام پتر
۱۵۸	بند سوم (اعتقاد به ور در میان قوم بلوچ
۱۵۹	گفتار سوم است های ایل قشقایی
۱۶۰	بند اول (سوزن لچک
۱۶۰	بند دوم (تف سیاه
۱۶۱	گفتار چهارم (است های قوم لر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۶۲	بند اول (خون پس)
۱۶۳	بند دوم (کم زور)
۱۶۳	مبحث دوم : همراهی عدالت ترمیمی با مشارکت دولتی در عهد باستان
۱۶۳	گفتار اول - با رعام
۱۶۶	گفتار دوم (زنجیر عدالت)
۱۶۸	گفتار سوم (علم داد با جامه بی کاغذین)
۱۶۹	گفتار چهارم (تعقیب و بران حساب)
۱۷۰	گفتار پنجم (داروغه بازار)
۱۷۲	گفتار ششم (پلیس محله)
۱۷۳	گفتار هفتم (صندوق عدالت)
۱۷۳	گفتار هشتم (منهان و مشرفان)
۱۷۵	مبحث سوم (تجربه های عدالت مشارکتی رسمی در نظام کهن ایران قبل از انقلاب اسلامی)
۱۷۵	گفتار اول (هیات های حل اختلاف محلی)
۱۷۶	گفتار دوم (عدالت مشارکتی عشایری)
۱۷۷	گفتار سوم (میانجی گری در دادگاههای سیار)
۱۷۸	گفتار چهارم (عدالت مشارکتی روستایی (خانه های انصاف))
۱۷۸	انف (منظور از تشکیل خانه های انصاف چه بود؟)
۱۸۲	بند اول (دادرسی روستایی در هندوستان (پنجایات های عدالت))
۱۸۴	گفتار پنجم (عدالت مشارکتی شهری (شوراهای داوری))
۱۸۵	گفتار ششم (ترجیح وکالت ثرا فعی بر وکالت تدافعی)

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مبحث چهارم) عدالت مشارکتی رسمی و شیوه های دادرسی عدالت ترمیمی در نظام کیفری بعد از انقلاب	۱۸۶
گفتار اول امیانهی گری در داگاه های سيار	۱۸۶
گفتار دوم حکیمت فاضی تحکیم	۱۸۷
گفتار سوم حکیمت شوراهاى اسلامى	۱۸۹
گفتار چهارم تدابیر عدالت ترمیمی در قانون مجازات اسلامى	۱۸۹
گفتار پنجم تدابیر عدالت ترمیمی در قانون آیین دادرسی کیفری	۱۹۲
نتیجه گیری	۱۹۴
پیشنهادهات	۱۹۶
واژه نامه انگلیسى	۱۹۹
منابع	۲۰۳

دیباچه

از حدود سه دهه اخیر شیوه عدالت ترمیمی به عنوان راه حل منازعات ناشی از ارتکاب جرم و ترمیم صدمات و خسارات وارده بر بزه دیده از جمله دستاوردهای بزه دیده شناسی و جنبش های اجتماعی در حوزه جرم شناسی پذیرفته شده است.

مزیت این شیوه نسبت به شیوه های سنتی عدالت کیفری مانند عدالت سزادهی این است که عدالت ترمیمی تلاش می کند به ایجاد سازش و آشتی بین بزه دیده و خانواده او از یک طرف و بزه کار از طرف دیگر بپردازد و ضمن تامین حقوق بزه دیده، بین طرفین قضیه زمینه صلح پایدار را فراهم کند.

از طرف دیگر، عدالت کیفری اسلام، در حوزه جرائم علیه تمامیت جسمانی اشخاصی، بیشتر به جبران خسارت وارده به بزه دیده و ایجاد صلح و سازش بین جانی و مجنی علیه و نیز خانواده دو طرف توجه کرده است.

در قرآن مجید، سنت اسلامی و آراء اندیشمندان و فقهای اسلامی، به صلح و سازش در این گونه موارد بسیار توصیه شده است. به نحوی که با گذشت سالیانی طولانی با وراثت مقتول، مجازات قصاص نفس یا عضو به پرداخت دیه که مقداری مال است، تبدیل می شود و جانی از آن قصاص نجات می یابد.

در طول سه دهه قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران، احکام و قوانین مسیر فقهی در این بخش به صورت قوانین موضوعه از طرف نظام قانونگذاری در آمده و به مورد اجرا گذاشته شده و برحسب تحولات اجتماعی و ظهور دیدگاههای نو و اجتهاد مستمر فقهی تحولات جدی در این زمینه ایجاد شده است.

امروزه در نظام کیفری ما نیز متأثر از فرهنگ رایج بر تفکرات کیفری نظامهای حقوق دنیا، اندیشه قضازدایی از طریق احاله اختلافات ناشی از پدیده مجرمانه به میانجی گری کیفری و قبول نوعی کدخدانشی در حل و فصل منازعات فی مابین بزه دیده و بزه کار و جامعه، اهمیت و منزلت غیر قابل انکاری در ترسیم یک سیاست عدالت کیفری مشارکتی انعطاف پذیر و کارآمد دارد.

با لحاظ ظرفیت و توانایی محدود مراجع کیفری رسمی در رویارویی با جرایم و به ویژه برای تامین رضایت بزه دیدگان و نیز در پرتو تقویت جرم شناسی نوین، از حدود سه دهه پیش به این سو

سازمان ملل متحد و یاره ای نظامهای کیفری از جمله جمهوری اسلامی ایران نیز درصدد مشارکت دادن جامعه مدنی در فرایند عدالت کیفری برآمده اند. قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری مصوب ۹۲ مصداق بارز این تلاش هاست.

نگارنده کتاب حاضر سرکار خانم جلالی جزو نخبگان دوره کارشناسی ارشد و همواره در امر تحقیق و پژوهش پیش قدم بوده اند. اثر حاضر نیز محصول تلاش و جدیت علمی ایشان می باشد. امید آن است که در ادامه مسیر تالیف و پژوهش ثابت قدم و استوار باشند.

دکتر علی طالع زاری - شهریورماه ۱۳۹۴ خورشیدی

www.ketab.ir

مقدمه

استفاده گسترده از واژه‌های عدالت ترمیمی به سال ۱۹۷۷ میلادی و به آلبرت داگلاس کانادایی با ارباب‌نات آمریکایی باز می‌گردد. صرف‌نظر از اینکه چه کسی و در کجا برای اولین بار این واژه را مورد استفاده قرار داد، واژه‌ی عدالت ترمیمی رفته رفته، به طور گسترده، به وسیلهٔ اصالح‌طلبان کیفری مورد استفاده قرار گرفت. به گونه‌ای که امروز، در مهمترین و شایع‌ترین مباحث روز در دانشگاه‌ها و مراکز معتبر علمی جهان به شمار می‌رود.

گستره‌ی این ترمیم نیز در مدل عدالت ترمیمی حائز اهمیت است و شامل بزه دیده، بزه‌کار و حتی جامعه می‌شود. زیرا، در این دیدگاه آسیب‌ها فقط محدود به بزه دیده نیست و شامل بزه‌کار و جامعه نیز می‌شود. برای این باید به ترمیم آسیب‌های بزه‌کار و جامعه هم پرداخت. طرفداران عدالت ترمیمی معتقدند که پارادایم تنبیهی و سزادهی عدالت کیفری در مبارزه با بزه، شکست خورده است و برای مقابله با بزه و پیش‌گیری از وقوع آن در آینده، باید مدل جدیدی پیشنهاد شود. آنان معتقدند که نرخ رو به افزایش کیفرها، حبس، نتایج معکوسی به دنبال داشته است. نرخ بزه افزایش یافته است و تکرار جرم به یک هجارت شده است و نه یک استناد، اکثر کسانی که محکوم می‌شوند، بعد از طی دوران حبس، دوباره مرتکب جرم می‌شوند.

نظریه عدالت ترمیمی، ممکن است در قالب یک اصطلاح نظریه‌ی جدیدی باشد و از دهه هشتاد میلادی به این طرف، وارد ادبیات حقوقی و سیاسی شده است. ولی مفاهیم و جلوه‌های این عدالت، کهن و باستانی است این مفهوم از ابتدای شکل‌گیری جوامع بشری، به عنوان یک روش متداول و شایع وجود داشته و جلوه‌های مختلف و متنوع آن را می‌توان در طول ادوار تاریخی مشاهده کرد همان گونه که برایت ویت اظهار می‌دارد، عدالت ترمیمی مدل غالبی در عدالت کیفری در سراسر تاریخ بشر برای کلیه مردم دنیا بوده است.

فلذا مطالعه و بررسی تاریخ حقوق برای کسانی که امروزه در صدد ایجاد تغییر و تحولی در نگرش به عدالت کیفری و مقوله‌ی جرم‌شناختی هستند، امری واجب و ضروری است و عدالت ترمیمی در حال نهید ساختاری مجدد و گاه تجدید استفاده از سنت‌های مذکور است. زیرا مسأله‌ی عدالت ترمیمی مشارکت مردم در حل اختلافات خود از طریق سنت‌های بومی و محلی و تاریخی به عنوان سنتی دیرپا و طولانی در حیات ملت‌ها به فراموشی سپرده شده است.

بنابراین می‌توان گفت که عدالت ترمیمی، با وجود تمام آنچه که هست و نیست امروزه به عنوان الگویی آشنا از تفکر در امور جزایی در آمده است که این الگو در قلمرو جهانی و نیز در ایران موضوع بسیاری از پژوهش‌ها و نوشته‌ها شده است.